

svakodnevnini paklovi i zamišljeni svetovi

razgovor sa sašom hadži tančićem

SAŠA HADŽI TANČIĆ rođen je novembra 1948. godine u Leskovcu. Živi i radi u Nišu. Objavio je pet knjiga pripovedaka: »Jevrem, sav u smrti« (1976), »Savršen oblik« (1984), »Silazak u vreme« (1987), »Ivicom, najlepší put« (1990) i »Zvezdama povezani« (1990). Izbori iz njegove pripovedačke proze objavljeni su na makedonskom jeziku pod naslovom »Nastan so ognot« (»Događaj s vatrom«) 1986. i na italijanskom jeziku pod naslovom »Il cuore e' una pietra« (»Srce je kamen«) 1989. Zastupljen je u antologijama »28 jugoslovenskih pripovedača« (priredila Barbara Antkoviak), koja je na nemačkom jeziku objavljena 1979. godine, »Novija srpska pripovetka« (priredio Milivoje Marković) 1983. godine i »Knjiga srpske fantastike« (priredio Predrag Palavestra), koja je objavljena 1989. godine. U književnosti se javio zbirkom pesama »Zapisan svršice se svet« (1973), a objavio je i dve knjige eseja pod zajedničkim naslovom »Paralelni svetovi« (1979. i 1989.).

* Može se reći da ste plodan i raznovrstan autor. Samo minule godine objavili ste dve zapažene knjige. Šta u vama podstiče čežnju za delom? Kakve neposredne vizije stičete? Kako se osećate sa svakim novim rukopisom?

Sa svakim novim rukopisom kao da mi se pomeraju granice sudbine, menja život. Znae, radni sto je posvećeno mesto. Tu se događa nemoguće, i stalno obnavlja, i traje kao i moj život! Iznenada ukazana ideja, koja je negde u podsvesti tinjala, rasplamsa se, oslobađajući me svega što je nečisto. Možda u tome vidim delovanje pisanja koje donosi pročišćenje. Svakodnevne radne obaveze ne znače ništa u poređenju sa književnim radom do u duboku noć. Svi problemi sveta pritisnu istovremeno. Imam toliko toga još da kažem, okušam, nova rešenja, književne planove, pre no što umrem.

Kad god čujem da je iščezao čovek mojih godina, upaničim se zbog nedovršenih planova u literaturi. Shvatio sam da malo ljudi uspe da ostvari planove pre no što umre. Toga svestan, sudim o prekinutim radovima rano umrlih umetnika sa više sažaljenja.

* Uzgleda da vam je pisanje način života, oblik postojanja.

Biće koje u meni uživa blagodeti i paklove pisanja, uživa zapravo u onome što je u pisanju izvanvremensko, u istovremenosti stvarnog i nestvarnog, u onoj jednoj duhovnoj sredini u kojoj se može živeti, uživati u suštini postojanja. U tome vidim čitav put koji sam dosad u životu prešao. Posle pisanja, kao probuđeni spavač, najpre se osetim lišen toga bića u sebi, i podlozan preobraženjima. Zatim se u meni, po (ne)milosti svakodnevlja, bude stanja sasvim druge vrste, jednog drugog bića u meni.

* Šta je još uticalo na vaše formiranje kao ličnosti i pisca? Postoji li nešto što se podrazumeva, kao nalije tamnog sveta u kojem se prepoznaje vaša priroda?

Moj doživljaj života seže duboko u tradiciju porodice iz koje potičem, zapravo iz kojih potiču moji roditelji. Bili su trgovci, ugledni ljudi. Kao potomak dveju starih leskovačkih porodica, poreklo, pripadnost, porodično stablo, s naklonošću slutim u svome biću kojim kao rukovode i usmeravaju ga.

* Kako doživljavate svoje dosad ostvareno delo? Pregledao sam svoja dosad objavljena dela: stihove, oglede, pripovedačku prozu. Tanana nit povezuje ih po nekom božanskom planu stvaranja sveta, mada su istovremeno i preobražena slika mog života. U njima je obuhvaćeno podneblje i njegov duh, stvaran i nestvaran život, svakodnevni paklovi i zamišljeni svetovi. Stavio sam tu i svoje pretke kao nerazlučive delove bića mojih likova. Majka je izjednačena sa gradom koji čuva svoju decu (odnosno, grad je izjednačen sa majkom). Mrtvi i živi su se našli u spomengradu, gde je sve podjednako svetlo i svetogrdno.



Da su zvezdama povezani, u to verujem. Hteo sam da Polu Kleu, čiji sam naziv slike pozajmio za naslov knjige, dam za pravo. Gledam nebo kao ugačen dlan, vošanu tablicu sa koje se čita dosuđeno.

* Spomenuli ste vaše nove knjige, podsticajni povod za nastavak razgovora.

U prethodnoj knjizi, »Silazak u vreme«, nastojao sam da poetsko učinim stalno prisutnim u proznom tekstu koji je nužno različan od pesme. Tako se prozni tekst gradi kao istovremeno prozni i poetski entitet, sazdan od njihovih uzajamnih veza. Sve proze zajedno, uprkos izdvojenosti po ciklusima i fragmentarnosti, ispunjavaju dubinu vremenskog prostranstva. U knjizi »Zvezdama povezani«, koja duhovno proisihodi iz nje, javlja se jedan drugi oblik vremena, konkretniji, vreme nataloženo po periodima kojih se seća podneblje u kome obitavam: rimski, srednjovekovno srpski i turski. Naravno, kao pisac, otkrivam ih u obliku neprekidnog toka, gde se neosetno prelazi iz jednog u drugi period, od kojih svaki zauzima posebno mesto u istoriji. Povezivanje svetova, i njihov paralelizam, pripada mojoj poetici. Staviše, ovi istorijski periodi nisu zaustavljeni u statičnom poretku, na osnovu koga je načinjena hronologija. Nanovo se javljaju u polju svesti likova mojih proza; čine se čas čudovišno udaljeni, a čas čudesno bliski. U književnom tekstu vreme je oslobođeno, transcendovano. No, i prostor se najpre javlja kao celina, čije se simultano širenje na izgled lako može pratiti. Tako se Niš najpre pojavljuje kao antički Nais u jednom nužno epizodnom vidu kao poprište borbe za prevlast između Konstantina Velikog i njegovog suparnika Licinija. Izveo sam »radnju« iz epizodnog da bih pružio sve vidove Konstanti-

novog bavljenja Naisom kao rodnim gradom, oblikovao sliku sveta jedne iščezle civilizacije na ovom prostoru. Medijana, letnja rezidencija Konstantinova, dobila je središnje mesto, kao uzorak delatne perspektive iz koje je proza oblikovana. Isto tako, izveo sam jednog anonimnog monaha iz manastira u samo središte istorijskih zbivanja vezanih za susret srpskog župana Nemanje i nemačkog cara Barbarose, kod crkve svetog Pantelejmona nadomak Niša. Treća novela, »Kula od lobanja«, predstavlja metaforički čin sećanja našeg savremenika, doktora Konstantinovića, na tragičan ishod boja koji je, po svemu sudeći, odlučio sudbinu prve srpske revolucije. Konstantinović otkriva podudarnost među ponovo nađenim situacijama svoje egzistencije sa situacijom u kojoj su se obreli Sindelić i njegovi Resavci. Sa brda njihove sudbine, sa Čegra, čitav horizont vremena ukazao mu se kao stupnjavito podeljen. Pravo značenje knjige »Zvezdama povezani« u tom smislu čini ukupnost perspektiva.

* A kada je reč o knjizi »Ivicom, najlepší put«?

U »iskupljenju« pripovedač shvata sebe u času kada »nestaje u mraku« silovanja, skoljen prošlosti dedinog dovršenog života, da bi shvatio šta zapravo znači tmina evropskog poriva oblube. Kao biće, on tone u noć abnormalnog koje se ispoljava kao nemoralno. Pripovetka »Prošlost kako je vidimo sestra i ja« vraća se motivu uvek iznova rađanoj svesti o sebi, iznova doživljenom nizu posebnih događanja koja su u prošlosti sačinjavala život, da bi se ispostavilo kao svest o izlišnom vraćanju sebi u prošlosti. U pripoveci »Dunja« susedi iščekavaju u more tame, pošto su kao ljudska bića nestalna i zla, svakog trenutka gotova da, poput gnjile dunje, padnu u ništavilo ako ih ruka Stvoritelja ne podrži u egzistenciji. I tako redom. Hoću reći da knjiga »Ivicom, najlepší put« nudi dvadeset i jedan obrazac bitisanja u svakodnevnu. Likovi se suočavaju sa svim što stalno iznova potvrđuje njihovo postojanje. Kuda god da krenu, oni izbijaju u sadašnjost. Život naleće na njih sa svih strana.

Jedna od osnova mog pripovedačkog postupka u ovom delu je prividno zadržavanje samo na beznačajnim pojedinostima. No one čine život grotesknim i tragičnim. Mešavina potajnih besova, divlje netrpeljivosti, gađenja, posvedočava mentalitet provincije, ali i neke urođene osobine ljudi čiji opaki glas dopire do ozvezdanog neba kao glas sramno izgnanih iz raja.

* Vaša pripovedačka proza građena je u ravnama realnog i fantastičnog, stvarnog i nestvarnog, mogućeg i nemogućeg. To je bitno određenje vašeg pripovedačkog sveta, da je paralelan, dvolik, »s ove« i »s one« strane.

Trudim se da postížem obrnuta dejstva: da pripovetke fantastičnog prosede ispunim realističkim značenjem, dok sam takozvane rea-

lističke pripovetke prozeo elementima fantastičnog. Upravo tako su se isprepletale proze u mojim knjigama, pa i same knjige u sledu njihovog pojavljivanja. **Jevrem, sav u smrti** i **Ivicom**, najlepší put sa naglašenim realističkim afinitetima magnoveno se izdvajaju istovremeno učešćem fantastičnog, dok **Savršen oblik**, **Silazak u vreme** i **Zvezdama povezani** transcendiraju suštu realnost. Moram priznati, međutim, da sinteza u svemu nije postignuta tako da se, od dela do dela, primećuje autorska dilema: ostati u tradicionalnim okvirima pripovedačkog izraza ili vlastita otkrića izložiti moderno, inovantno?

*Sve vreme razgovaramo o vama kao pripovedaču, nepravedno zapostavljajući esejistiku u kojoj postizete takođe zapažene rezultate.

Verovatno da sam tome doprinosim. Sebe smatram, pre svega, pripovedačem. U **Paralelnim svetovima** prikupljeni su i po motivskim područjima sistematizovani ogledi o delima pisaca starije i novije srpske i hrvatske književnosti, sa centralnom idejom komparativne relacije sadržane u naslovu knjige.

Kompariranje sa stanovišta motivske analize javlja se kao kritički pristup tumačenja. Otuda je ono po svojoj prirodi činilac koji zahteva transcendiranje književnog u estetski novo.

*Vašu prvu i jedinu zbirku pesama verovatno je teško pribaviti, osim, možda, u bibliotekama. Međutim, može biti od izuzetne važnosti iznova je pročitati, u svetlu vaših potonjih ostvarenja. Tim pre, što kritika sa punom ozbiljnošću vrednuje vaš doprinos obnavljanju poetske proze u našoj novijoj književnosti, pri čemu je ideo poetskog u proznom tekstu višestruko delotvoran.

Vaše pitanje deluje ne samo kao prijatan akord jednog prisećanja nego kao čin u kome se s pravom skreće pažnja na koegzistentnost poetskog, diskurzivnog i pripovedačkog u mom delu. Moje knjige mogu se čitati sledom pojavljivanja, ali i komplementarno. Drugim rečima, rasporedene su i suspregnute po kreativnom programu, na kome, evo, pune dve decenije istrajavam, menjajući se iz knjige u knjigu. Prema tome, ovo poetsko štivo ima svoje mesto u mom opusu. Inače, imam nekoliko zbirki u rukopisu, čitav spektar motiva i tema koje sam mogao samo poezijom da izrazim.

*Zašto se menjate iz knjige u knjigu?

Ne zbog uticaja književnih pravaca i škola, koje pomodno smenjuju jedna drugu. Bez pretenzija na isključivost, još nisam u stanju da identifikujem čisto subjektivnu stvarnost, a to mi je prevashodan cilj: život zasnovan na činu kreativnosti, da sam sobom vladam — na taj razumljiv i dosledan način znam ko sam.

Ali, ja izneveravam koliko i sledim sebe. Ne tvrdim da sledim nekoga, ne obavežujem se ničijim pogledima. Teško je naći kriterijum prihvatljivosti ili neprihvatljivosti nekog postupka ili stava, naročito ako je vredno, ubedljivo izražen.

Moje knjige nastajale su tematski, ali teme — smrt, vreme, oblik — samo su »polazne tačke« u mojim pripovedačkim prozama. Ono što pišući sledim, čas je na vidiku stvarnosnoga, čas zaklonjeno velovima sna, te stvarnosti po sebi. Moj izvorni doživljaj je duhovni. Svesno ograničavam oblast svojih pripovedanja na duhovni prostor, ili prostor duhovnog, probijajući se kroz silne predmete spoljnog sveta. Tako dospem do knjige **Savršen oblik**, gde forme nastaju i gde se opet gube. Ideal moga rada na **Silasku u vreme** bio je da u jednoj sažetosti, što kraćoj formi, da ne bi i sama postala formula, iskazem suštinu vremena. Krug vremena je savršen, idealan oblik.

Tri duže proze o ličnostima srpske istorije, o epohama duhovne istorije, osvetljavaju trijumfalne puteve evropske svesti na raskršću Niša (ili Niša kao svojevrsne raskrsnice evropskih puteva Istoka i Zapada) pomoću istog amblema — vremena, pokazujući kako su ne samo pojedinci, već i čitave epohe stremile osvešćenju egzistencije, duhovnom odnosu prema životu i svetu. Prisno nadahnute spiritualnim jedinstvom pojedinih epoha i istorije Srbije sa Evropom, sve tri, u žarištu svojih mogućnosti, u »polaznoj tački« oblikuju svest u stalnom preobražavanju sa kolektivnom, o podsvesnim i nesvesnim uslovljenostima čoveka u istoriji. Doktor Konstantinović, imaginarni lik u **Kuli od lobanja**, traga za identitetom kroz kontinuitet, budući da je kontinuitet moguć samo na osnovu identiteta.

Jevrem je knjiga moje mladosti, kada sam se kao pisac tek suočavao sa stvarnošću, tek budio za svet. U njoj je izražen moj intimni od-

nos prema zavičaju, gradu gde sam rođen a u kome nisam živeo. Knjiga je zasnovana na nekoliko ključnih doživljaja ponesenih iz detinjstva, kada sam s majkom iz Niša odlazio u Leskovac u vreme zimskog ili letnjeg raspusta, na godišnje pomele ili svadbe. Već tada, osećao sam strašnu potrebu da izrazim svoje biće literaturom. Sve do danas, govorim tim glasom, glasom literature. Težim cilju da se što je moguće bolje moj život poklapa sa delom koje stvaram, da podražavam na planu egzistencije sudbinske postupke stvaranja. Ali to mnogo štošta uslovljava na egzistencijalnom planu; to uslovljava, pre svega, moju osnovnu metafizičku dramu: produžava i produbljuje jaz prema stvarnosti u kojoj živim.

Biću iskren, ključno pitanje mog daljeg rada je u tom kako spojiti dva pripovedačka postupka, dve oblikovne tendencije primenjene u mojim dosadašnjim knjigama. Svestan tih kolebanja, težicu njihovoj sintezi.

*Šta biste najviše želeli, a borite se da Vam se neće ostvariti?

Vaše pitanje usmereno je, filozofski rečeno, ka onom što nije a žudi da jeste. Još od detinjstva, rekoh, ispoljavao sam najveći žar prema literaturi. Želja mi je postala višom silom i pokretačem celog bića. Da bih joj se sasvim posvetio, čeznem da se odvojim od sveta i vremena u kome živim. Potrebno mi je drugačije okruženje da posedujem sebe. Voleo bih da se povučem u svoju kuću nadomak Vučja, kod Leskovca, i tu provedem ostatak života. Tu bih podredio pisanju sve slobodno vreme. Veliko i magnoveno povlačenje zarad literature je moj ideal. Međutim, to zasad ne mogu da ostvarim iz više razloga. Zato taj čudesan prostor ostvarujem u sebi: odjednom se ta sredina u kojoj bih sledio sopstvene putanje otvori ili proširi da postane šuma u meni, polje u meni, preorana njiva u meni, kuća u meni, koji živim u meni, podudarni šumi, polju, njivi ili stvarnoj kući, kao hiljadu puta iznova početo a neostvareno iskustvo novog načina življenja. Neupućeni ne mogu ni slutiti sreću koju osećam kada mi se duša okupa zracima svetlosti, neposrednim izvorima nadahnuća koji samo tu uznose.

□ □ □

Razgovor vodio:
VLADIMIR STANKOVIĆ

prolegomena za jednu poetiku

proza saše hadži tančića

časlav dorđević

Proza Saše Hadži Tančića predstavlja uspešno izveden spoj tradicionalnih i novih modela pripovedanja, sa očiglednim naglaskom na ovim potonjim, a što je i jedan od razloga da se doživljava kao intelektualno profilirana i vrlo bliska modernom senzibilitetu današnjeg čitaoca.

Još pri prvom iščitavanju Hadži Tančićevih knjiga proze otkriva se brojnost tematsko-motivskih iznalaženja, kao i bogatstvo narativnih i u struktuiranju priča izuzetno funkcionalnih rešenja. A sve te kreativne aktivnosti prati dovoljna distanca pripovedača, suzdržanost u pripovedanju, mada se ne može reći da ona isključuje dopir srca onoga koji kazuje, čime se želi reći da, i pored toga, ne izostaje blago dozirani lirizam koji natapa ali mnogi i ne retardira ispričavanje, nego ga — nasuprot tome — obogaćuje senzitivnom fluidnošću koja, natopljena snovnim, dalekim i tamnim, svemu daje polet i auru čudnog, a bez čega nema one magije teksta tako važne u njegovom ogonjetanju.

U tako brojnim prozama ovoga pisca, bilo da su kraće ili duže, otkrivamo zavidnu kultivisanost u konkretizaciji jezika, u tehnici pripovedanja, u cizeliranju saodnosa među ljudima i u projekcijama unutarnjih, burnih i prelomnih stanja u čoveku; otkrivamo graditeljsku sposobnost pisca koji, bez mnogo retoričnosti, ume da sublimiše spoljno i unutrašnje, prisutno i odsutno, i tako poništi granicu između ja-

ve i sna, pokazujući — borhesovski i bajkovno-zagonečnost čoveka i trajanja uopšte.

Umetnički svet Saše Hadži Tančića, shodno predašnjem promišljanju, može se podeliti na **ovaj** i **ovde**, u kome smo nastanjeni, koji nas neizbežno poseduje i zatvara, i na **onaj** i **tamo** — izvančulni, snovni, magleni.

Saša Hadži Tančić, razvijajući optiku egzistencijalnih situacija i uvodeći aktante, uslovljene upravo tim situacijama — posebno u prvoj knjizi **Jevrem, sav u smrti** i u ovoj najnovijoj: **Ivicom**, najlepší put, — naglašava izdajenost sveta, njegovu nesuglasnost i nesvodivost na čistu realnost, a što deli subjekat na ono što mu se privida i na ono što mu se zapravo dešava, i što od njega traži da se odredi i sebe kreira u datom trenutku prema vlastitim i mentalnim sposobnostima.

Iz takvog nedoslednog i često alogičkog sklopa postojećeg a tako dinamičkog sveta, redukovanog i svedenog na problematičnu svakodnevicu, proizvodi se provala atavističkog, tamnog i iracionalnog; provala onoga što se diže sa dna bića, pokreće ga na akcije i povlači u sukobe, mržnju i samonegaciju. Naravno, u svemu tome i oko toga ima mnogo trivijalnog i bezarnog, sebičnog razornog i oholnog, ishitrenog, sirovo-emoativnog, suženo-svesnog, ogoljeno-pretećeg, posebno u knjizi **Ivicom**, najlepší put, u kojoj na pozornicu života izlaze anonimni ljudi najrazličitijeg porekla i zanimanja (službenici, vozači, seljaci, fabrički radnici,

penzioneri, domaćice, studenti); poluobrazovani ili nepismeni svet mahom sa margine života, frustriran, prizeman i u željama i htenjima, osuđen na uzajamna satiranja, sa obaveznom predznakom raspolućenosti bića u sebi koje ne može da prevlada promene, zavisti, ljubomoru, hir, prisustvo drugog... Svet koji ide od kraja, do ivice a da ne zna za meru i sporazum.

Saša Hadži Tančića prvenstveno interesuju i on insistira upravo na bivalentnosti situacije, na tom idenju od kraja i »hodu« po ivici kada je potrebno tako malo pa da se dogodi skliznuće u ono što ne bismo hteli biti, da se desi ono što ne bismo smeli biti, ili pak da se nastavi sa opstajanjem na prvobitnom. Ali, bilo koliko da se hoda po ivici i da se nosi ta neizvesnost i riskantnost — na ivici se najintenzivnije živi: trenutak je emotivno i dramski obojen jer se razrešava čvor nesporazuma, prevare, kumularane netrpeljivosti, s tim što u toj akciji pobednika nema i usrećenje izostaje. Ono što ostane je potištenost, praznina, očaj i raspolućenost bića, i dalje zatočenog u okviru porodičnog trajanja i sumorne, neprobrojne svakodnevice (nemoguća je radikalno menjati, niti se može iz nje). Uostalom, čovek Hadži Tančićev proze i ne pomišlja mnogo na promene koje bi mu bitno izmenile položaj.

Kada oblikuje slike svakodnevice svojih junaka i kada u okular svojih posmatranja stavlja »male stvari«, nedovoljno kontrolisana ponašanja i pojedinosti koje ubi-